

Ur *Zenit* nr 3/1979 (nr 61)

Teresa Pàmies

Ramón Mercader – Slutfört uppdrag

Trotskyjs mördare, den nyligen avlidne Ramón Mercader [1913-1978], är ett stycke kommunistisk historia. Ett av de många lik i garderoben som inte luktar mindre illa för att man håller garderoben stängd. Han var medlem av det katalanska kommunistpartiet PSUC. För PSUC har 30-talet varit en black om foten som partiet dock försökt göra upp med. Det torde vara av intresse även för en svensk läsare att ta del av hur en partikamrat till Ramón Mercader från den tiden numerar på honom och på den historiska miljö Mercader var en produkt av. Teresa Pàmies [1919-2012] är en känd katalansk författarinna, högt uppsatt PSUC-medlem och hustru till PSUCs ordförande Gregori López Raimundo. Artikeln publiceras med tillstånd från den spanska tidskriften *Triunfo*.

– *Zenit*-red.

Författarinnan 2001

Jag lärde känna Ramón Mercader en dag 1936 då jag reste från min hemby Balaguer för att hälsa på hans mor som hade skottskadats vid en av de första striderna i Aragón. Hon var intagen på en klinik i Lleida och hade genomgått en lång och svår operation. Vi var några flickor från Lleidas JSUC (Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya) som gick till henne med blommor. Hon var en berömd aktivist som tidigare varit medlem i det vacklande PCC (Partit Comunista Catalá), som den 23 juli samma år hade gått samman med la Unió Socialista de Catalunya, el Partit Catalá Proletari och PSOE's (Partido Socialista Obrero Español) katalanska sektion för att bilda PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya). Hon presenterade mig för sin son Ramón, också han med skottskador fast av lindrigare art. Han var en man på 22 år, lång och kraftig med ett hjärtligt och ganska yvigt uttryckssätt. Hans mor, Caridad del Río, gav ett djupare intryck och detta inte

bara genom sitt utseende - hon var lång, hade gnistrande tänder och ett i förtid grånat hår och var mager och ivrig – utan genom sin vitalitet och entusiastiska utstrålning. När jag träffade henne härnäst var hon redan återställd och klädd i skinnjacka och långkjol. Till detta bar hon soldatstövlar och trots sin krigiska utstyrsel gav hon distingerat intryck. Hon var en väl skolad person och, efter vad som sagts mig, en lovande konstnär.

Caridad som föddes på Kuba giftes bort mycket ung med en rik katalan vid namn Pau Mercader. Han övergav henne 1930 och flydde till Frankrike med sina äldre barn. Ramóns bror Pau, som jag tidigt lärde känna i Barcelona var liksom sin mor, en djupt övertygad antifascist. Han stupade våren 1937 vid Madridfronten då han skulle kasta en granat mot en fiendlig stridsvagn. När meddelandet om hans död nådde oss befann sig Caridad i Mexiko på officiellt uppdrag hos president Cárdenas för att försöka utverka gevär för den spanska republiken. I arkiven kan man finna foton av den imponerande demonstrationen i den mexikanska huvudstaden som leddes av den ansedde presidenten och, vid hans sida, en reslig vithårig kvinna i skinnjacka: Caridad del Río.

Åtta år efter denna demonstration och med kubanskt pass, skulle Caridad del Río slå sig ned i Mexiko för att försöka förmå den ännu inflytelserike president Cárdenas att hjälpa henne att befria hennes son som dömts till tjugo års fängelse för mordet på Leo Trotskij. Denne hade, med stöd av den mexikanska författningen, accepterats som politisk flykting, samma rätt som också gavs till tiotusentals spanska republikaner. Lázaro Cárdenas tog inte emot Caridad del Río denna gång. De som organiserat mordet hade inte tagit med i beräkningen, att de förgrep sig på Mexikos suveränitet då de anföll Leo Trotskijs lantgård. Han var en person för vars säkerhet president Cárdenas regering svarade.

Vad hade hänt mellan den minnesvärda demonstrationen och den förtvivlade uppgift Ramón Mercaders mor nu stod inför? Det spanska inbördeskriget med dess tragiska utgång. De stalinistiska utrensningarna som jämställde trotskism med fascism. Det andra världskrigets utbrott och Hitlers attack mot Sovjetunionen. Inom denna ram måste vi analysera det uppdrag som anförtroddes Ramón Mercader; och som inte skulle vara avslutat genom Leo Trotskijs död. Ramón Mercaders uppdrag kunde bara slutföras genom hans egen död i den avskildhet han var tvungen att underkasta sig trettioåttio år efter de att han i berätt mod, bedrägligt och kallblodigt mördade en av den Röda Arméns grundare.

Spaltkilometer har skrivits om denna affär. Det har t o m gjorts en film på basis av sakens mera banala aspekter. Men vi kommunister har undvikit frågan av orsaker som kanske inte längre verkar ha betydelse.

Ramón Mercader var en ung trettiotalskommunist, stalinist naturligtvis, liksom vi var, alla hans kamrater. Ovillkorligen följde vi varje beslut fattat i Moskva, vare sig det var offentligt eller hemligt. Kalla det fanatism, blindhet eller dumhet, men så låg det till. Detta gällde såväl i det som var dåligt som i det som kunde uppamma energi för att bekämpa fascismen när Sovjetunionen fick bära krigets huvudbörda och kampen gällde livet.

Ramón Mercader deltog i inordnandet av Folkolympiaden sommaren 1936. Denna skulle hållas i Barcelona som ett alternativ till den som Hitler förberedde i Berlin. Men upproret mot republiken bröt ut och de som organiserade Folkolympiaden, inklusive några utländska idrottsmän som redan kommit till Ciutat Comtal, begav sig skyndsamt till Aragón för att slå ned fascisterna. Ramón Mercader och hans bror Pablo var bland de första. De sårades i strid, men återvände på nytt. I Vorosjilovhögkvarteret, inrymt i ett kloster i Sarriá som JSUC hade rekvirerat, arbetade Ramón Mercader med organiserandet av den frivilliga bataljon som skulle kallas Jaime Graells. I spetsen för denna folkarméns bataljon tågade han från Katalonien mot Guadalajara iklädd en överdådig översteuniform som ytterligare underströk hans elegans.

Vid slutet av 1937 ingick jag i en grupp katalanska flickor som besökte den berömda bataljonen. Bredvid den lugne kommissarien Panarroya såg vi en euforisk och elegant Mercader iförd ridbyxor och skinande läderdamasker. Jag minns att vi hade ett möte i JSUC i en av soldatklubbens lokaler som var inrymd i ett förfallet stort hus i Alcarria och hur Ramón Mercader tillbringade hela mötet gåendes fram och tillbaka med långa steg, på samma vis som de sovjetiska filmernas kommissarier hade för vana att göra. Alla imiterade vi huvudpersonerna i de ryska filmerna, men det vi själva genomlevde var verkligen ingen film.

Teresa Pàmies under inbördeskriget

Nästa gång jag träffade honom var i Barcelona. Också denna gång på ett sjukhus, men nu var han inte sårad utan sjuk i dysenteri. Just som jag steg in i hans rum hörde jag en sjuksköterska förebrå honom något med låtsat allvar och hur han avväpnade henne med smicker, förmodligen på samma sätt som han senare skulle dupera Silvia Ageloff. Det råder ingen tvekan om att Ramón Mercader var en stor charmör, och de som valde ut honom till det djävulska uppdraget hade troligen det med i beräkningen.

Inbördeskriget i Spanien gick dåligt för republiken. Sovjetunionen var det enda land som sålde stridsvagnar och flygplan till oss. De skickade matvaror och militära rådgivare, de utbildade våra piloter och gick till vårt försvar i alla internationella organ. Detta gjorde vår trohet till Sovjetunionen ännu mera ovillkorlig, ja, så till den grad, att processerna som ägde rum i Moskva och Leningrad mot hedervärda sovjetiska medborgare, tycktes oss som en seger för socialismen över fascismen, imperialismen och dess agenter, ledda av Leo Trotskij. I dag verkar naturligtvis allt det där otroligt, men vi som genomlevde det och tog det till oss i namn av marxismen-leninismen-stalinismen vet att de var så.

Underförstått dömdes också Leo Trotskij till döden för sitt avfall vid dessa fruktansvärda processer. De som beslöt att arkebusera Kamenev, Zinovjev, Anton Ovsejenko och så många andra gamla bolsjeviker tilldelade Ramón Mercader uppdraget att likvidera huvudbrottslingen, landsflyktig i Mexiko. För sådana uppdrag förhörde man sig inte om partiernas mening, men jag tror knappast att de skulle ha opponerat sig ifall man hade gjort det. På den tiden skulle många av oss sett det som ett oerhört hedersuppdrag för att inte säga en stor ära. Inte förrän efter det sovjetiska partiets tjugonde kongress 1956 förstod vi, att vi inte var medlemmar i ett kommunistiskt parti utan i en kyrka med sina Borgias (kardinal Césare Borgia, /1415-1507/ var son till påven Alexander VI. Han var sin faders främste medhjälpare i dennes hänsynslösa maktpolitik. Han är beryktad som förebild för Machiavellis *Fursten.*), sina fromma och sina inkvisitorer. Men ändå kan vi inte kasta yxan i sjön, eftersom kampen för socialismen fortsätter och blir nödvändig för varje dag.

Varför valde man då just Ramón Mercader? Förmodligen hade man vid sidan av hans bevisade dådkraft och djärvhet även tagit hänsyn till rent personliga förhållanden. Utan tvekan uppmunt-

rade hans mor också honom. Och när det gällde av den här typen så brukar aktivister av borgerligt ursprung vara speciellt nitiska. Det är som de vill suddas bort sitt klassursprungs Kainmärke. Han fick en ny identitet som tvingade honom att leva ett dubbelliv. Han lyckades ta sig in i trotskistiska kretsar och förvände ögonen på en troskyldig kvinna som blev kär i honom och trodde sig ha åstadkommit ytterligare en efterföljare till Trotskij. Hon fick sedan spela rollen av trojansk häst för att stalinistagenten skulle komma in i Coyoacán-fortet, där den för upproriskhet dömdomde skrev och tänkte, något som domare Vysjinskij kallade för ”högförräderi mot Sovjetunionen och världsproletariatet”.

Mördaren Mercader fångslad efter attacken på Trotskij

Ishackeslagen dödade inte offret omedelbart. Vakterna hörde hans skrik och de misshandlade gärningsmannen till oigenkännlighet, vilket man kan se på samtida mexikanska fotografier.¹ De vill att han skulle erkänna vem han var och för vem han ”arbetade”. Men Mercader höll sig hela tiden till sin version; han var en belgisk trotskistsympatisör, han hade samtalat med ”mästaren” om en artikel som han hade fått läsa, han hade förlorat humöret etc. etc. Den mexikanska polisen, Cárdenas regeringsperiod var på sin upphällning, försökte få ur honom det som inte Trotskij vakter hade lyckats med. Men Mercader höll fast vid sin uppduktade version. Det var nödvändigt att ”försvara Sovjetunionen, att uppträda som en bolsjevik”.

Efter tre år av förhör och förflyttningar dömdes han till tjugo års fängelse och avtjänade dem. Först 1952 identifierades han och det besynnerliga var det dröjt så länge. Vi var många som känt igen honom på fotografierna, men vi hade inte ens sinsemellan kommenterat dem för att inte underlätta hans identifiering. Vi kände intuitivt att det skulle ha skadat partiet och, vad värre var, Sovjetunionen. Vad vi möjligen kunde tillåta oss säga var, att det rörde sig om en ”renegat” osv. På så sätt fullgjorde vi vår del av uppdraget som, genom att det givits Ramón Mercader, komprometterade oss alla som var hans generationskamrater. När vi senare fick klart för oss, att Stalin snarare inkarnerade brottet än Sovjetunionen fortsatte vi att tiga om Ramón Mercader eftersom han själv ålade sig tystnad.

Under det att han fullgjorde sitt straff gav han intervjuer åt dussintals journalister och författare, falska eller verkliga. Varje gång drog han valsen om den besvikne trotskisten Mornard-Jacson...

¹ En grov överdrift, se fotografiet som är taget omedelbart efter attacken på Trotskij – *Red*

Med utgångspunkt i denna påhittade version har det skrivits omfångsrika och dåliga böcker i vilka man deformerat såväl Mercaders som hans moders personligheter. I Lecumberrifängelset utbildade han sig till elektrotekniker och satte upp sin egen verkstad omgiven av en grupp ”gorillor” för att försvara sig mot officiellt uttalade hotelser i den trotskistiska pressen. Han erhöll otvivelaktigt materiell hjälp från den sovjetiska underrättelsetjänsten, eftersom det där med hans ”rika mamma” var en ren saga. Om ryssarna hade anförtrott honom ett uppdrag, så kunde de ju inte heller låta honom ensam svara för följderna. De gav honom t o m någon typ av utmärkelse, men vad tjänar en sådan till om man inte kan säga varför man fått den.

Ramón Mercaders far dog i Barcelona för några år sedan och hans mor i Paris för tre år sen. Två av hans bröder, Jaume och Montserrat bor i Frankrike och hans tredje bror, Lluís, kom nyligen till Barcelona från Moskva där han gjort en lysande vetenskaplig karriär. Han har förklarat att Ramón hade velat återvända till Barcelona ”om än bara för att sopa dess gator”. Men inte ens det skulle han ha kunnat göra om han kommit tillbaka eftersom hans uppdrag ännu inte var slutfört.

Hösten 1966 reste jag till Prag för att övervara min fars begravning. Där i flygplatsens vänthall stod en liten mager kvinna i något överdrivet elegant klädsel och inväntade en flygplansavgång. Jag kände igen henne trots att hon åldrats och fått en något mer hopsjunkna kroppshållning. Jag närmade mig henne inte för att hälsa och det var dumt av mig, det erkänner jag. Om jag nu hade gjort det, så skulle hon ändå inte ha berättat att hon var på väg till Moskva för att träffa Ramón. Hon hade säkerligen hittat på en annan förevändning. Men vi visste ändå alla att Ramón var i Moskva. Var skulle han väl annars vara?

Ramón dog helt nyligen och det vore enkelt för oss att säga att han vara var ytterligare ett av Stalins offer. Men vi var alla Stalin! Alla skadades vi av den stalinism som vi själva varit med om att skapa. Men många av oss som var Ramóns kamrater har kunnat förnya våra ställningar genom avstaliniseringen. Mercader drabbades av det svåraste och mest djävulska. Det faktum att ha frivilligt påtog sig detta förringar inte hans värde. Jag tror att han gjorde sitt bästa och han försatte aldrig Sovjetunionen i en pinsam eller komprometterande situation. Det var en del av hans uppdrag.

Vilken förläggare som helst skulle ha varit beredd att betala honom hundratusentals kronor för en bok med titeln *Varför och hur jag dödade Leo Trotskij?* De imperialistiska staterna skulle hjälpt honom att ”välja friheten”, men Ramón Mercader var en intelligent man, hans lojaliteter oräknade. Han visste att han, då han accepterade uppdraget att mörda Trotskij, var tvungen att föra det till sitt slut. Och detta påkallade hans tystnad och att frivilligt avstå från den tillfredsställelse som den öppna politiska kampen ger.

Jag vill med detta verkligen inte skriva mördaren lovsång och låta hans politiska militans dölja brottet. Men förvisso kan man inte jämföra Mercader med en Dillinger (Dillinger, John, gangsterkung under förbudstiden i USA). Fallet rymmer så många politiska aspekter, Vi måste försöka göra klart för oss hur det kunde bli möjligt att använda sig av en politisk aktivist i ett brott mot en politiskt oliktkänkande. Ett brott som så kallblodigt föreberetts i Berias laboratorier. (Lavrentij Beria, /1894-1953/ var Stalins fruktade och ökände säkerhetspolischef). De lärdomar vi måste dra ur detta är inte få och de gäller speciellt för min generation. Den som min far tillhörde var mera kritisk, mindre manipulerbar, mindre fanatisk även om deras teoretiska skolning har visat sig bristfällig. Fanatism, av vilket slag det vara månne, är alltid reaktionär. Liksom i fallet Ramón Mercader kan den leda till brottsliga handlingar och, vad värre är, till brodermord.

Mer om mordet på Trotskij:

Julian Gorkin: [Mordet på Trotskij](#) (bok)

[Sovjetisk spionchef om mordet på Trotskij](#) (ur GPU-chefen Sudoplatovs bok "Direktoratet")

Anders Hagström: [Mordet på Trotskij](#) (artikel)

Lynn Walsh: [Mordet på Trotskij](#) (artikel)